

СИМЕТРИЧНА Й АСИМЕТРИЧНА МОДЕЛЬ ІСТОРИЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ: ЕКСПРЕСИВНІ ЗАСОБИ ЇЇ ВИРАЖЕННЯ

*Не збирайте собі скарбів на землі,
де їх міль їсть і злодії підкопуються.
А збирайте собі скарби у душі своїй,
де їх міль не їсть і злодії не викрадуть [2, с. 85].*

Статтю присвячено дослідженню симетричної й асиметричної моделі історичної комунікації, аналізу її видів: релігійної, прогностичної, прогностично-віщувальної, прогностично-заповітної, про-світницько-прогностичної, повчальної, молитовної, хвалебно-славно-молитовної, настановчої. З'ясовано давнє походження явищ симетрії й асиметрії, подано історію питання про ці феномени, розкрито наукові погляди піфагорійців, Платона, Демокріта, Геракліта та інших філософів на симетрію й асиметрію у походженні Всесвіту. Вказано на важливу роль у теорії симетрії й асиметрії наукової концепції І.М. Пономаренко. Звернено увагу на феномен асиметрії людини.

Ключові слова: комунікація, історична комунікація, релігійна комунікація, синтаксична експресія, експресивні засоби, градація, симетрична й асиметрична модель, симетричні й асиметричні відно-сини, гостинна комунікація.

Актуальність визначається потребою теоретичного й науково-методологічного осмислення питань типології відносин у симетричних й асиметричних моделях історичної комунікації. Понятійний апарат і методи теорії симетрії недостатньо висвітлені у системі соціальних комунікацій. На початку XXI ст. з'являється цілий ряд дисертаційних робіт, присвячених темі *симетрії й асиметрії* у філософії, біології, лінгвістиці та інших наукових галузях. Ірина Миколаївна Пономаренко у докторській дисертації "Симметрия/асимметрия в лингвистике текста" (2005) досліджує концепт *симетрія* у науковій парадигмі, вказує на його універсальний характер, розглядає історію питання про цей феномен, звертає увагу на концептуалізацію поняття *симетрія* у природничо-науковій і гуманітарній сферах, виокремлює його базові концептуалізатори, визначає опозицію *симетрія/асиметрія* у гуманітарних науках, аналізує симетричні поняття в природі та мистецтві, симетрію і пропорцію в лінгвістиці, описує *симетрію/асиметрію* в синергетичному аспекті вивчення тексту, досліджує постмодерністський текст у сучасному інформаційному просторі. Катерина Володимирівна Зубкова у кандидатській дисертації "Симметрия и асимметрия как механизмы самоорганизации концептуальной оппозиции (на примере концептуальной оппозиции ХОЛОД – ТЕПЛО / ЖАР)" (2011) висвітлює теоретичні основи дослідження симетрії й асиметрії в смислово-просторі концептуальної опозиції, розглядає такі питання: концепт як ментальне утворення, поняття концепту у мовознавстві, концепт у лінгвокультурології, лінгвокон-

цептологічний підхід до концепту, статус і завдання лінгвоконцептології, лінгвоконцептологічний погляд на природу концепту, смислова структура концепту, концептуальна опозиція як модель саморозвивального смислового простору концепту; з'ясовує роль симетрії й асиметрії в самоорганізації смислового простору концептуальної опозиції, виокремлює метод симетрії-асиметрії і розглядає його застосування в мовознавстві, окреслює сучасний статус загальнонаукової категорії симетрії/асиметрії, описує категорію симетрії/асиметрії у лінгвістиці, виділяє симетризацію й асиметризацію як механізми самоорганізації смислового простору концептуальної опозиції ХОЛОД – ТЕПЛО/ЖАР.

Юлдус Рахімзянівна Хісमतулліна у кандидатській роботі "Симметрия, асимметрия и диссимметрия в структуре и развитии живой материи" (2005) розглядає поняття *симетрії, асиметрії, дисиметрії* у філософії та біології, простежує еволюцію цих понять у науці, звертає увагу на ці явища у просторовому і часовому контексті живих систем, аналізує структуру й генезу життя у світлі понять *симетрії* і *дисиметрії*, виокремлює поняття *дисиметрії життя* і називає його космофізичні причини, досліджує *дисиметрію* живого й самоорганізацію живої матерії.

У галузі мовознавства є дослідження відносин симетрії й асиметрії в семантиці та структурній лінгвістиці (Ш. Баллі, В.Н. Бгашев, В.А. Карпов, С.О. Карцевський, І.М. Пономаренко, О.Ф. Реформатський), фонології (М.І. Стеблін-Каменський), граматиці (Л.С. Бархударов), синтаксисі (О. Летка, Л.М. Мінкін, А.П. Шапкін), лінгвістиці тексту (М.Л. Гаспаров, А.Ю. Корбут, Г.Г. Моска-

льчук, Н.Л. Мишкіна, Л.М. Скреліна), перекладознавстві й дослідженні інтертексту (Н.М. Білозьорова, Н.Г. Гончар, Л.В. Кушніна). При дослідженні концептів категорії симетрії й асиметрії знаходять своє відображення у працях Л.А. Беляєва, І.В. Палаєва, О.Г. Палутіна, М.І. Солншкіна, К.А. Філіпова). У концептології відомі наукові дослідження (І.А. Богданової, С.Г. Воркачова, В.І. Карасика, О.С. Кубрякової, Н.В. Крючкової, З.Д. Попової, Й.А. Стерніна, Г.Г. Слишкіна, Ю.С. Степанова), теорії симетрії (Г. Вейля, В.С. Готта, Ю.А. Урманцева, В.Д. Цветкова, А.В. Шубнікова), синергетичної лінгвістики й проблеми категорії симетрії/асиметрії у мові та тексті (Н.Л. Мишкіно, І.М. Пономаренко).

Мета статті – розглянути симетричну модель історичної комунікації, релігійної комунікації; асиметричну модель гостинної комунікації; простежити еволюцію наукових пошуків про симетрію/асиметрію у науковій парадигмі; охарактеризувати експресивний потенціал історичної комунікації.

Матеріалом для дослідження слугує історична праця “Повість минулих літ: Літопис” [2].

Поняття *симетрії* й *асиметрії* має історичну основу і бере свій початок з естетичних уявлень і уподобань давніх греків. *Симетрія* поширена у наскельних малюнках, первісних знаряддях праці і побуту, що свідчить про її давнє походження. Уперше ці поняття застосовує скульптор Піфагор із Регіума у V ст. до н. е., який у симетрії вбачає красу людського тіла і красу взагалі, а відхилення від неї називає терміном *асиметрія*. Давньогрецькі мислителі розглядають *симетрію* як пропорційне співвідношення кількісних характеристик предметів та явищ. Піфагорійці: сам Піфагор, Гіппас, Полікліт, Філолай, Архіт – поняття *симетрії* й *асиметрії* розглядають у математичному аспекті. Їм належить ідея, що в основі світобудови є певна математична симетрія. Такої думки дотримується Платон. Піфагорійці на основі ідей *симетрії* дійшли висновку про сферичність Землі і руху її по колу. У працях філософів Давньої Греції і Давнього Риму проголошено ідею про важливу роль асиметрії в походженні світу, про побудову тіл Всесвіту і рух планет від не-симетричних до набуття ними ознак повної симетрії [4, с. 12]. Ідеї симетрії, гармонії й зберігання матерії були головними в космологічній структурі давньогрецької філософії і трактувались як перехідні з одного стану в інший. Анаксимандр, Анаксимен, Геракліт створили учення про космос, який відновлюється, у якому світі періодично виникають, ростуть, досягають розквіту, занепадають, а потім знову з’являються. Теорія Геракліта являє собою цілісне учення про навколишній світ, космос і предмети, в якому відображається діалектика логосу. Логос як принцип загальної боротьби протилежностей здійснює гармонію і зберігає симетрію Всесвіту [4, с. 12]. Давні атомісти вважали, що причиною

виникнення речей є певна асиметричність. На думку Демокріта, причиною виникнення всіх речей є певні розбіжності між ними: форма, порядок і положення [4, с. 12]. Вчення Левкіппа й Демокріта про рухливі атоми побудоване на ідеях симетрії, гармонії та збереження матерії. Атомісти проголошували, що атоми мають геометричну форму, яка розрізняється симетрією й асиметрією: кулькоподібною, пірамідальною та неправильною формою [4, с. 13].

Ірина Миколаївна Пономаренко [3, с. 17] зазначає, що ідеї про *симетрію* виникли в давньогрецьких філософів і математиків у зв’язку з ученням про гармонію у світі і що естетико-філософський і природничо-науковий смисл категорії *міри* набуває теоретичного обґрунтування в працях Піфагора, розкриваючись через свої складники – симетрію, пропорцію, ритм. На її думку, почуття *міри* притаманне не тільки античній свідомості – воно було теоретичним підґрунтям для грецької культури – принципу змагання [3, с. 17]. *Агоністика* – невпинне прагнення до будь-яких змагань у всіх сферах життя як відмінна ознака грецького побуту – бере свої витoki з давніх міфологічних уявлень: це історія змагань Арахни і Марсія з богами – Афіною й Аполлоном; нескінченні змагання, конкурси, Олімпійські, Дельфійські, Піфійські, Істмійські та інші ігри, головною метою яких було помірятися силою, талантами, умілістю, красою [3, с. 16]. Саме з *мірою* поєднане античне уявлення про красу. Леонардо да Вінчі першим із художників застосовує симетрію подібності. Створюючи різноманітні конструкції, він користувався побудовою, яку потім назвав *золотим перетином*. Слідом за художником Леонардо да Вінчі асиметрію широко використовують у “золотому січенні, перетині”, або “золотій пропорції”. Законами подібності цікавився Й. Гете, який вбачав у закручених формах рослин і тварин важливу для природи спіральну тенденцію [3, с. 17]. Значний внесок у розвиток теорії асиметрії зробили В.І. Вернадський, О.Д. Сахаров (концепція галіонної асиметрії Всесвіту).

У взаємодії людини з об’єктивним світом виявляється феномен *асиметрії* людини. Анатомічно симетричні органи руху функціонально асиметричні: у більшості людей більш розвинутою є права рука, якій вони надають перевагу при виконанні складних рухів, спортсмен відштовхується однією і тією ж ногою при виконанні стрибка. Симетрично розташовані очі і вуха бачать і слухають по-різному, оскільки одному із парних органів належить важливіша роль, ніж іншому. Найвищим виявом порушення рівності функцій парних органів стала асиметрія півкуль головного мозку. Вчені установили, що головний мозок людини відзначається функціональною асиметрією: ліва півкуля “відповідає” за формально-логічну, абстрактну сферу мислення, а права – за інтуїтивно-

образу. Крім цього, мозок функціонує як єдине ціле, і дві півкулі взаємно доповнюють одна одну. Між півкулями постійно відбувається внутрішній діалог: "міркування" на вербальному рівні супроводжуються формуванням образів і, навпаки, виникнення тих чи інших образів стимулює логічне мислення. Ліва півкуля головного мозку відповідає за вербальний спосіб спілкування й обробки інформації. Від неї залежить, наскільки людина володіє мовою, зокрема, який у неї словниковий запас, логічне мислення, здатність до ідеалізації й узагальнення. Саме через роботу лівої півкулі людина може мислити про абстрактні поняття, про процеси і явища, які відбуваються у мікросвіті й в усьому Всесвіті [3, с. 34–35].

У "Повісті минулих літ" **симетрична модель історичної комунікації** представлена у вигляді клятви між побратимами (Претич і печенізький князь) і скріплення дружніх стосунків між ними зброєю і конем: *Будь мені другом. Той відповів: – Так і зроблю. І потисли вони руки один одному. І дав печенізький князь Претичу коня, шаблю і стріли. Він же дав йому кольчугу, щит і меч* [2, с. 48]. Експресивне навантаження притаманне парцельованим конструкціям – однорідним присудкам, які поєднані сурядним зв'язком: *І потисли вони... І дав печенізький князь...*

Симетричні відношення виявляються між компонентами *греки – руські послы; тими й іншими*: записували все сказане *тими й іншими* на хартію. Компонент *хартія* символізує укладання договору з чергуванням умов двох договірних сторін. Інформаційна основа репрезентується двосторонніми елементами: 1) **відновити** і **утвердити**; 2) *старий мир* і *любов*; 3) **між греками** і **руськими**. Компонент *руські послы* набуває семантичного значення, наповнюється експресивними засобами. Використання інверсії у різних побудовах: *привели греки, записували все*; градаційних однорідних присудків із сполучником *і*: *привели, і звеліли, і записували*; відокремлених прикладок: **Ігоря, великого князя руського**; дієприкметникового звороту: *послы і купці, послані від Ігоря*; однорідних додатків: *послані від Ігоря, і від всієї Руської землі*; додатків у формі інфінітива: *доручено відновити і утвердити*; складеного іменного присудка: *ми – від роду руського послы і купці*; неузгодженого означення: *ми – від роду руського послы і купці*; підрядного означального речення, яке містить узагальнений висновок, надає висловлюванню експресивної напруги: *І привели греки руських послів, і звеліли говорити їм. І записували все сказане тими й іншими на хартію: Ми – від роду руського послы і купці, послані від Ігоря, великого князя руського, і від усієї Руської землі. Нам доручено відновити старий мир і утвердити любов між греками і руськими на всі часи, поки сяє сонце і весь світ стоїть* [2, с. 34].

Симетричні відношення між суб'єктами (великим князем руським, його боярами і грецькими царями) виражаються інформаційними елементами: *хай посилають у грецьку землю кораблі; звелів наш князь посилати грамоти до грецького царя*: Великий князь руський і бояри його хай посилають у грецьку землю кораблі, скільки хочуть, і з послами, і з купцями, як це заведено для них. Колись принесли послы золоті печатки, а купці – срібні. Нині ж звелів наш князь посилати грамоти до грецького царя. І з тих грамот ви дізнаєтесь, що прийшли ми з миром [2, с. 34].

Двочленна структура з компонентами *руські (послы, купці) – грецькі царі, прості греки* представлена *дзеркальними* симетричними відношеннями: 1) **хто з руських** – 2) **грек**:

1) якщо ж **хто з руських** *посягне взяти що-небудь у грецьких царських людей*, то *хай він буде суворо покараний* (підрядне речення умови займає препозиційне положення відносно головного речення, набуває експресивного забарвлення за допомогою дієслів на позначення процесів мислення і додатка, вираженого інфінітивом: *посягне взяти*; літописець акцентує увагу на суб'єкті дії – складеному підметі: *хто з руських*). Експресія посилюється дієсловом наказового способу у складі іменного складеного присудка: *хай він буде суворо покараний*;

2) якщо ж *зробить те саме грек, хай буде і він покараний* так само (експресивного характеру висловлюванню надає інверсія; функціональні особливості складеного іменного присудка);

3) якщо **руські** опиняться в полоні **у греків**, хай викуплять їх за десять золотників;

4) те ж саме **греки** хай викупляють своїх **християн**; коли ж то буде старий чи дитина, хай платять за них п'ять золотників;

5) і ще про тих: якщо прийдуть вороги і будуть воювати у Корсунській країні, то ми пошлемо **князю руському** – щоб не пускав їх, бо інакше завдадуть шкоди у його країні;

6) якщо ж побажаємо ми, **грецькі царі**, просити у вас воїнів проти наших ворогів, то напишемо **великому князю** вашому, і хай він пошле стільки воїнів, скільки просимо. І з того побачать у інших країнах, яку любов мають між собою греки і руські;

7) ми ж цей договір написали **на двох хартіях**. І *одна хартія* зберігається у нас, грецьких царів, – на ній хрест і імена наші написані, а *на другій* – імена послів і купців ваших;

8) якщо ж **хто-небудь із греків** порушить те, що записано в хартії цій, – хай не має він поміч від Бога і буде рабом у загробному житті своєму, якщо ж порушить **хто-небудь із руських** – хай умре від свого меча і буде проклятий богом Перуном.

Коли Ігор клятвою затвердить цей договір, – хай зберігається любов наша правдива і

не порушується вона ніколи, поки й сонце сяє і весь світ стоїть, в нинішні віки, і в усі прийдешні [2, с. 35]. У цій синтаксичній структурі підрядне речення умови перебуває в препозиції до головного речення, а підрядне речення часу – у постпозиції до нього. Експресивність висловлювання посилюється абстрактною лексикою: клятва, договір, любов, світ.

Гостинність, як правило, оцінюється нормою поведінки, певним етичним кодексом, порушення якого обов'язково засуджується в системі етичних оцінок соціумів, які вивчаються. Тлумачення слова *гостинність* передбачає створення двох можливих моделей ситуації гостинного прийому. Перша модель включає до свого складу такі елементи, як суб'єкт дії (господар, який зустрічає і пригортає), об'єкт (відвідувач, гість), предикат – зустріч і пригортання, компонент бажання приймати гостей, готовність робити добро тощо. Інша модель – це релігійна модель гостинної комунікації, яка виявляється в шанобливому ставленні чи до простих людей, чи до людей знатного роду.

Асиметрична модель гостинної комунікації виражає стосунки між князем Олегом та грецьким царем, які уклали мирний договір: Якщо приходять руські, хай беруть *гостинне* для послів, скільки хочуть, якщо ж прийдуть купці, то беруть *місячне* на шість місяців: хліб, вино, м'ясо, рибу і овочі, і хай роблять їм омовіння і купання, скільки захочуть. А коли руські збиратимуться додому, нехай беруть у царя на дорогу їжу, якорі, канати, вітрила і все, що треба [2, с. 27]. Компонент (об'єкт дії) представлений лексемами *руські, купці*; а предикат – пригортання, зустріч гостей – компонентами *гостинне, місячне; омовіння і купання*. У висловлюванні: А Кий князував у своєму роду і ходив до царя грецького, і той цар, переказують, зустрічав його з *великою шанобою та почестями* [2, с. 11] тричленна модель реалізується у компонентах *грецький цар* (суб'єкт дії); *Кий, князь* (об'єкт дії); предикат – з *великою шанобою та почестями*. Релігійна модель гостинної комунікації має тричленну побудову, яка виявляється у шанобливому ставленні чи до простих людей, чи до людей знатного роду: господар – гість – предикат. Семантичний діапазон компонента *бажання пригортати людей* поширюється лексичними одиницями: дарунок, їжа, питво: Найбільше *шануйте гостя*, звідки б він не до вас не прийшов: простий чи знатний, чи посол: якщо не можете *пошанувати його дарунком*, то *пригостіть його їжею і питвом*, бо він, мандруючи далі, прославить вас у всіх землях доброю чи злою людиною [2, с. 178]. Асиметричні відношення встановлюються між компонентами *князь Володимир – бояри, посадники, старійшини, бідні люди*: Влаштував князь Володимир велике свято, наваривши триста мірок меду. І *скликав своїх бояр, посадників і старійшин із усіх міст і всяких*

людей багато, і роздав бідним триста гривен. Святував князь вісім днів. І повернувся в Київ. І тут знову налаштував велике свято, скликавши незліченну силу народу. І так робив щоліта [2, с. 83]. Трикомпонентна структура парцельованих однорідних присудків з сурядним сполучником і використовується автором з метою актуалізації думки, привернення уваги читача: І *повернувся* в Київ. І *тут знову налаштував* велике свято... І *так робив* щоліта. Експресивну напругу містять обставина місця, часу, способу дії: *тут, знову, так*.

Володимир почув такі слова: “Продайте своє майно і роздайте нужденним”. Чувши все те, звелів Володимир усякому *бідному і вбогому* приходити на княжий двір і брати все, що треба, пиття, і їжу, і гроші із скарбниці. А ще він робив таке, мовивши, що немощні й хворі не можуть дістатися до мого двору, звелів запрягти підводу і, наклавши на них багато хлібин, м'яса, риби, усяких плодів, меду в бочках, а в інших квас, розвозити все те по місту, питаючи: – де хворий, бідний або той, хто не може ходити? І роздавали їм усе, що треба, та не тільки це, ще більше робив князь Володимир для своїх людей [2, с. 85]. У цьому висловлюванні **асиметрична модель** має таку побудову: суб'єкт дії (князь Володимир), об'єкт дії (бідні, вбогі), предикат – пригортання гостей – виражається компонентами *пиття, їжа, гроші*.

У “Повісті минулих літ” **прогностична комунікація** представлена арсеналом синтаксичних конструкцій. У висловлюванні: Андрій, який учив у Синопі, прибув у Корсунь, і дізнався він, що недалеко від Корсуня є гирло Дніпра... І сталося так, що він прийшов і став під горами на березі. Вранці прокинувся і сказав учням, які були з ним: – Бачите гори оці? **На** цих **горах** *возсіяє благодать божа, буде город великий, і воздвигне Бог багато церков*. І зійшов на гори, благословив їх, і поставив хрест, і помолився Богу. І зліз з гори цієї, де **опісля** *виник Київ* [2, с. 10] експресивність мовно-зображальних засобів релігійної комунікації (прогностичної) характеризується: 1) **інверсивними побудовами**: а) на початок речення виноситься обставина місця дії й у такий спосіб увага читача акцентується на місці дії: *на цих горах*; препозитивна обставина часу передає інформацію про час дії: *опісля* виник Київ; б) у препозиції до підмета розташований присудок з актуалізацією дії, що відбуватиметься: *возсіяє благодать, буде город великий, воздвигне Бог*; в) препозитивні присудки, виражені дієсловами минулого часу, набувають градаційної експресивності: зійшов, благословив, поставив, помолився, зліз, виник з почерговою дією: результативною – зійшов, поставив, зліз, виник і розумовою – благословив і помолився; 2) **кільцевим обрамленням**: висловлювання набуває експресивного забарвлення в своєму кільцевому обрамленні: перше речення оформлене питальною інтонацією,

останнє є складнопідрядним реченням з підрядним означальним, яке містить кондесований висновок: – *Бачите гори оці?* І зліз з гори цієї, де опісля виник Київ.

Прогностично-віщувальну комунікацію репрезентують синтаксичні засоби експресії: інверсивні побудови, питальні речення, питальні інфінітивні речення, парцельовані конструкції: жив Олег, княжуючи в Києві, мир маючи з усіма країнами, і прийшла осінь, і згадав Олег свого коня, якого поставив кормити і не сідати на нього, бо він спитав колись волхвів і ворожбитів: – *Від чого мені вмерти?* І сказав йому один ворожбит: Княже! *Від коня твого, якого ти любиш і на якому ти їздиш, від нього ти вмиреш.* Запали слова ці Олегові в душу, і сказав він: ніколи не сяду на нього і ніколи не побачу його. І звелів кормити коня і не водити до нього. Так він прожив декілька років, не бачивши його, аж поки не пішов на греків, а коли повернувся в Київ і минуло чотири літа, на п'яте літо згадав він коня, *від якого волхви пророчили йому померти*, і, покликавши старшого конюха, спитав Олег: – Де ж мій кінь, якого я поставив годувати і доглядати? Конюх сказав: – помер. Олег же дорікнув тому ворожбитові і промовив: неправду кажуть волхви, всі їхні слова – брехня: кінь мій помер, а я живий. І звелів Олег осідлати собі коня: хочу побачити кістки його. І приїхав на те місце, де лежали його голі кості і череп голий, зліз з коня, посміявся і сказав: – *чи не від цього черепа смерть мені прийняти?* І наступив ногою на череп, і виповзла змія із черепа, і вжалила його в ногу, від того розхворівся Олег і помер. Експресивність висловлювання посилюється **інфінітивними питальними реченнями**: а) які починаються сполученням прийменника *від* з питальним займенником *що* у родовому відмінку: *від чого мені вмерти?* Експресивного характеру набуває речення, коли в абсолютний кінець його структури виноситься інфінітив, наприклад *вмерти*; б) сполученням питальної частки **чи** і заперечної частки **не**, прийменника *від* із вказівним займенником *цей* у родовому відмінку: *чи не від цього черепа смерть мені прийняти?* Інфінітив *прийняти* виноситься в абсолютний кінець речення, надаючи йому експресивного забарвлення. У висловлюванні: І сказав йому один ворожбит: Княже! *Від коня твого, якого ти любиш і на якому ти їздиш, від нього ти вмиреш* використовується **інверсивна побудова**: увага читача концентрується на суб'єкті – *від коня, від нього* ти вмиреш. Висловлювання має логічне завершення, інформаційна насиченість подій передається градаційним рядом дієслів із сполучником **і**: і наступив, і виповзла, і вжалила, і помер: *І наступив ногою на череп, і виповзла змія із черепа, і вжалила його в ногу, від того розхворівся Олег і помер* [2, с. 29].

Прогностично-віщувальна комунікація представлена **парцельованими конструкціями**

з метою актуалізації уваги читача: *Будуть вони збирати данину і з нас. І з інших земель*: І сказали старійшини хозарські: – недобра дань, княже! Ми її дошукались своєю зброєю, яка гостра з одного боку, – шаблями, а в них зброя гостра з двох боків – мечі. *Будуть вони збирати данину і з нас. І з інших земель. І збулось усе*: володіють руські князі хозарами і по нинішній день. Так воно здавна ведеться: володіючи, сам стає потім заволоданий [2, с. 16]. Експресивної напруги набуває просте речення зі складеним іменним присудком: І став Олег князувати в Києві, і сказав Олег: – *Це буде мати городам руським* [2, с. 24].

Прогностично-заповітна комунікація: Олег же, трохи відступивши від міста, *почав мир укладати з грецькими царями. І заповів Олег давати данину руським містам*: перш за все для Києва, а потім для Чернігова, для Переяслава, для Полоцька, для Ростова і Любеча, а також для інших міст, бо в тих містах сидять великі князі, які підвладні Олегові [2, с. 26]; Через три дні Ольга померла, і плакали за нею плачем великим син її, і внуки її, люди всі, і понесли, і поховали її на відкритому місці. *Ольга заповіла не справляти по ній поминки, бо мала при собі священика, той і поховав її*. Була вона передвісницею християнської землі, як ранкова зоря перед сходом сонця. Вона сяяла, як місяць уночі, так і вона світила серед язичників [2, с. 49]. Експресивне навантаження притаманне **інверсивним побудовам**: *почав мир укладати, заповів Олег, сидять* князі. Важливу стилістичну роль відіграють градаційні дієслівні ряди: померла, і плакали, і понесли, і поховали, у яких підсилювальне значення виконує сурядний сполучник **і**. Стилістичного наповнення й увиразнення набувають складнопідрядні речення з підрядним причини: *Ольга заповіла не справляти по ній поминки, бо мала при собі священика; І заповів Олег давати данину руським містам*: перш за все для Києва..., а також для інших міст, **бо в тих містах сидять великі князі**, які підвладні Олегові.

Просвітницько-прогностична комунікація: Тим самим *збулось на Русі пророцтво*: “древнє й ветхе минуло, тепер настає все нове”. *І просвітився Володимир сам, і сини його, і земля його* [2, с. 77]. Експресивного характеру набувають інверсивні побудови: *збулось на Русі пророцтво; І просвітився Володимир*. Підсилювального значення надає висловлюванню градаційний сполучник **і**: і Володимир, і сини, і земля. Градаційну роль виконують означальні й особові займенники: і Володимир сам, і сини його, і земля його.

Повчальна комунікація: Великий князь руський Ярослав, *коли ж він був ще живий, то зібрав синів своїх і сказав* їм таке **напутнє слово**: – ось я покидаю сей світ, синове мої: майте любов між собою, бо всі брати, від одно-

го батька і від одної матері. *І якщо будете жити в любові між собою, Бог буде у вас і підкорить вам ворогів. І будете мирно жити. Якщо ж будете в ненависті жити, в чварах і незгодах, то загинете самі і загубите землю батьків своїх і дідів своїх, які здобули її трудом своїм великим: але живіть мирно, слухаючи брат брата* [2, с. 112]. У цьому висловлюванні складнопідрядні речення з підрядними умови експресивно навантажені; вони знаходяться у препозиції до головного речення і виконують важливу стилістичну роль: *коли ж він був живий, то зібрав синів своїх і сказав; і якщо будете жити в любові між собою, Бог буде у вас і підкорить вам ворогів; якщо ж будете в ненависті жити, в чварах і незгодах, то загинете самі і загубите землю батьків своїх і дідів своїх*. У головному реченні однорідні присудки, поєднані сурядним сполучником і, набувають градаційного значення: зібрав і сказав; Бог буде і підкорить; загинете і загубите. Актуалізується висловлювання, коли увага читача концентрується на парцеляції однорідних присудків: *Бог буде у вас і підкорить... І будете мирно жити*.

Кара справедлива настигла його (Святополка) – не минули його муки окаянного. Є могила його в пустельному місці і до сьогоднішнього дня. Несе від неї тяжким смородом. *Все це явлено для науки руським князям, щоб знали вони, яку покару наготовлено їм, якщо вони ще раз содіють таке зле збивство* [2, с. 97]. Ця багатоконпонентна структура з послідовною підрядністю є експресивно навантаженою, містить емоційну напругу, змістовно наповнена підрядним мети, підрядним з'ясувальним, підрядним умови. Використовується авторами для передавання інформації у складних побудовах.

Хвалебно-славно-молитовна комунікація: Аскольд і Дір обступили місто двомастами кораблями, списами підперли стіни Царгорода. Цар ледве пробився у своє місто. Всю ніч він молився з патріархом. А потім *винесли вони ризу святої Богородиці і омочили у морі її полу*. Була тиша, і море спокійне. А тут раптом знялася буря з вітром. І великі хвилі встали дибом, *розкидало кораблі язичників Діра й Аскольда, прибило їх до берега і поламало так, що мало їх врятувалося від біди і повернулося додому* [2, с. 20]. У висловлюванні поширені **інверсивні побудови:** *винесли вони, розкидало кораблі, була тиша, знялася буря*. Релігійну лексику представляють іменникові одиниці: *Богородиця; прикметникові – свята; дієслівні – помолитися*.

А Мефодій посадив двох попів, добрих скорписців, і переклав усі книги повністю з грецької мови на слов'янську. Все те він зробив за шість місяців, почавши у березні, а закінчивши у жовтні. І коли закінчив, *то воздає достойну хвалу і славу творцю, який дав сили і благо-*

дать йому і братові Кирилові закінчити сей труд – на землі слов'янській. Де вчив до них апостол Павло. Ось чому учителі слов'ян – Кирило і Мефодій, наступники й учні святого Павла [2, с. 20]. У цьому висловлюванні підрядне речення часу знаходиться у препозиції до головного речення, його зміст актуалізується. Емоційна напруга посилюється, оскільки головне речення перебуває в інтерпозиції, а наступне підрядне означальне речення містить конденсований висновок. Експресивність висловлювання посилюється парцельованими конструкціями – аналогіями підрядних означальних: *який дав сили і благодать йому і братові Кирилові закінчити сей труд – на землі слов'янській. Де вчив до них апостол Павло*. Вийшов Ярослав на те місце, де було убито Бориса, і, *піднявши руки до неба*, сказав: Кров мого брата кличе до помсти. – А тоді *промовив з молитвою:* – Браття мої! Хоч ви і відійшли тілом звідси, допоможіть мені проти ворога нашого – убивці і клятвовідступника [2, с. 96]. Хвалебно-молитовну комунікацію репрезентують дієслівні одиниці: *піднявши, промовив; іменникові: руки до неба, з молитвою*.

Тоді сказав Мстислав: *О пречиста Богородице, допоможи мені! Якщо подужаю його, поставлю церкву в ім'я твоє! І, промовивши так, ударив ним об землю*. А тоді вихопив ніж і зарізав Редедю [2, с. 99]. Експресії висловлюванню надає звертання: *О пречиста Богородице*. Експресивний потенціал релігійної комунікації збагачується лексикою іменникового *церква, Богородице* та прикметникового *prechista* значення.

Висновки. Симетрична модель історичної комунікації представлена у вигляді клятви між побратимами та скріплення дружніх стосунків між ними зброєю й конем. Симетричні відносини виявляються між компонентами *греки – руські послы*. Компонент *руські послы* набуває семантичного значення, наповнюється експресивними засобами. Двочленна структура з компонентами *руські (послы, купці) – грецькі царі, прості греки* представлена *дзеркальними* симетричними відносинами. Тлумачення слова *гостинність* передбачає створення двох можливих моделей ситуації гостинного прийому. Перша модель включає до свого складу такі елементи: суб'єкт дії (господар, який зустрічає і пригощає), об'єкт (відвідувач, гість), предикат – зустріч і пригощання. Інша модель – це релігійна модель гостинної комунікації, яка виявляється в шанобливому ставленні чи до простих людей, чи до людей знатного роду. Асиметрична модель гостинної комунікації виражає стосунки між князем Олегом та грецьким царем, які уклали мирний договір. Модель гостинної комунікації побудована на асиметрії стосунків між гостем і господарем. Положення та методи теорії симетрії, дослідження відносин симетрії й асиметрії досить успішно застосовуються

дослідниками у природничих і гуманітарних науках. Дослідження концептів категорії симетрії й асиметрії, зміст зазначених термінів, понятійний апарат і методи теорії симетрії/асиметрії недостатньо досліджені й застосовані в системі соціальних комунікацій. У "Повісті минулих літ" поширені види комунікації: прогностична, прогностично-віщувальна, прогностично-заповітна, просвітницько-прогностична, повчальна, молитовна, хвалебно-славна-молитовна, установочна, гостинна (симетрична й асиметрична модель).

Список використаної літератури

1. Зубкова Е.В. Симметрия и асимметрия как механизмы самоорганизации концептуальной оппозиции (на примере концептуаль-

ной оппозиции ХОЛОД – ТЕПЛО / ЖАР): дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Екатерина Владимировна Зубкова. – Пермь, 2011. – 185 с.

2. Повість минулих літ: Літопис. – К. : Веселка, 1989. – 223 с.
3. Пономаренко И.Н. Симметрия/асимметрия в лингвистике текста : дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.19 / Ирина Николаевна Пономаренко. – Краснодар, 2005. – 302 с.
4. Хисматуллина Ю.Р. Симметрия, асимметрия и диссимметрия в структуре и развитии живой материи : дис. ... канд. филос. наук : 09.00.08 / Юлдус Рахимзяновна Хисматуллина. – Казань, 2005. – 175 с.

Стаття надійшла до редакції 04.04.2013.

Мороз В.Я. Симметричная и асимметричная модель исторической коммуникации: экспрессивные средства её выражения

Статья посвящена изучению симметричных и асимметричных моделей исторической коммуникации, анализу ее типов: религиозной, прогностической, прогностически-предсказательной, прогностически-заветной, просветительско-прогностической, поучительной, хвалебно-славномолитвенной, установочной. Выяснено давнее происхождение явлений симметрии и асимметрии, представлена история вопроса об этом феномене, раскрыты научные взгляды пифагорейцев, Платона, Демокрита, Гераклита и других философов на симметрию и асимметрию в происхождении Вселенной. Указано на важную роль в теории симметрии и асимметрии научной концепции И.И. Пономаренко. Обращено внимание на феномен асимметрии человека.

Ключевые слова: коммуникация, историческая коммуникация, религиозная коммуникация, синтаксическая экспрессия, экспрессивные средства, градация, симметричные и асимметричные модели, симметричные и асимметричные отношения, гостеприимная коммуникация.

Moroz V. The symmetric and asymmetric model of historical communication: expressive means of expression

The article is devoted to the study of symmetric and asymmetric models of historical communication, to analyzing its types: religious, predictive, prognostic, predictive, prognostic-cherished, educational-forecasting, eye-opening, praise and prayer, gloriously, mounting. Symmetric historical model of communication is considered in the form of an plea between close (Pretich and Pecheneg prince) and the strengthening of friendly relations between the two arms and horses is also considered, the structure of a two-term components of the Russian (ambassadors, merchants) - Greek kings, ordinary Greek, represented by symmetrically mirrored relationship: 1) who of Russian - 2) Greek, is determined. Attention is paid to the asymmetric model of hospitable communication (symmetric and asymmetric model), its three-member building (the host - guest - predicate). Symmetric relationship between components Vladimir - the boyars, the mayor, the elders, the poor, represented by the structure: the subject of the action (Vladimir), the object of the action (the poor, pathetic), the predicate – treats for guests - components such as drink, food, money. the expressive potential of historical communication is explored, syntactic means of expression (Inverse building, offers infinitive, interrogative structure, parceled design, circular frame) are analyzed. The evolution of general scientific category of symmetry / asymmetry in the natural sciences and the humanities is highlighted, the possibility of using the symmetry / asymmetry in the system of social communications is identified. Scientific methods of observation, description, ordering, lexical-semantic, structural and syntactic, stylistic analysis are used. The review of scientific research and trends in philosophy, biology, and other branches of science, aimed at revealing the theme of symmetry and asymmetry (I.M. Ponomarenko, K.V. Zubkov, J.R. Khismatullina, in linguistics: semantics and structural linguistics in phonology, grammar, syntax, text linguistics, the study of translation and intertext in conceptology) has been made. The origin of the long-standing phenomena of symmetry and asymmetry is found, the history of this phenomena's question is presented, scientific views of the Pythagoreans, Plato, Democritus, Heraclitus and other philosophers symmetry and asymmetry in the origin of the universe are revealed. On the importance of role in the symmetry and asymmetry's theory of the I. I Ponomarenko's scientific concept is stated. Attention is paid to the phenomenon of asymmetry in humans.

Key words: communication, historical communication, religious communication, syntactic expression, expressive means, graduation, symmetric and asymmetric models, symmetrical and asymmetrical relations, hospitable communication.